

УДК 78.481;78.2У;78.482;78.27

DOI 10.32782/2224-0926-2024-3-4-50-51-12

Sopiga Anton Pavlovich
аспірант кафедри історії музики
Львівська національна музична академія імені М.В. Лисенка
<https://orcid.org/0009-0002-9474-6892>

СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ГІТАРНОГО МИСТЕЦТВА У ЛЬВОВІ

У статті розглянуто гітарне мистецтво Львова на етапі його становлення як професійного виду музичної творчості. Відзначено близькість конструкції та звучання європейської гітари до українських народних інструментів (торбан і кобза), що сприяло її органічному входженню в український виконавський компендіум. Виділено перших визначних українських гітаристів: Івана Хандошко з Полтавщини, Гаврила Рачинського з Чернігівщини і Марка Соколовського з Житомирщини, що писали твори для гітари, здійснювали концертну діяльність в Україні та низці країн Західної Європи і були відзначені як неперевершені віртуози. Метою статті постає аналіз витоків гітарного мистецтва у Львові та їхнього впливу на становлення професійної гітарної освіти міста. Наукова новизна полягає у першому опрацьованні проблематики професійного гітарного мистецтва у Львові на етапі його становлення та в зібранні перших у Львові музичних творів і навчальних посібників. Спираючись на матеріали львівських періодичних джерел – німецькомовного журналу «Мнемосине» і польської газети «Dziennik literacki», виокремлено перші концерти у Львові високопрофесійних західних гітаристів, мистецтво яких посприяло приверненню уваги до гітари і змінило ставлення львів'ян до навчання гри і виконання гітарного репертуару. Спираючись на праці В. Сидоренко, А. Коваленка, І. Шрамка, Й. Поврозняка, з'ясовано витоки гітарного мистецтва та перші заходи на шляху становлення гітарної освіти у Львові. Методом аналізу існуючої в нотних архівах джерельної бази встановлено перші найпопулярніші збірки творів і навчальні посібники, що становили фундамент під час організації гітарної освіти міста. За залучення музикознавчого та історіографічного методів доведено ефективність вжитих заходів у розбудові професійного гітарного мистецтва.

Ключові слова: музичний інструментарій, гітарне мистецтво, гітарна освіта, педагогіка, виконавці, композитори.

Sopiga Anton. Formation of professional guitar art in Lviv

The article deals with the guitar art of Lviv at the stage of its formation as a professional form of musical creativity. The closeness of the design and sound of the European guitar to Ukrainian folk instruments (torban and kobza) was noted, which contributed to its organic inclusion in the Ukrainian performance compendium.

The first prominent Ukrainian guitarists, Ivan Khandoshko from Poltava region, Havrylo Rachynsky from Chernihiv region and Marko Sokolovsky from Zhytomyr region, who wrote works for the guitar, carried out concert activities in Ukraine and number of Western European countries and were recognized as unsurpassed virtuoso, were singled out. The purpose of the article is to analyze the origins of guitar art in Lviv and their influence on the formation of professional guitar education in the city.

The scientific novelty lies in the first study of the problems of professional guitar art in Lviv at the stage of its formation and in the collection of the first musical works and teaching aids in Lviv. Based on the materials of Lviv periodical sources the German-language magazine «Mnemosyne» and the Polish newspaper «Dziennik literacki», the first concerts in Lviv by highly professional

Western guitarists, whose art contributed to drawing attention to the guitar and changed the attitude of Lviv residents to learning to play and performing the guitar repertoire, were singled out. Based on the works of V. Sydorenko, A. Kovalenko, I. Shramko, Y. Povrozniak, the origins of guitar art and the first steps towards the formation of guitar education in Lviv were clarified. Using the method of analysis of the source base existing in sheetmusic archives, the first most popular collections of works and teaching aids which laid the foundation for the organization of guitar education in the city, were established. Using musicological and historiographical methods, the effectiveness of the measures taken in the development of professional guitar art has been proven.

Key words: *musical instruments, guitar art, guitar education, pedagogy, performers, composers.*

Аналіз попередніх досліджень. Витоки гітарного мистецтва в Україні та Львові і перші заходи на шляху становлення гітарної освіти у Львові досліджено з опорою на праці В. Сидоренко [2], А. Коваленка [1], І. Шрамка [3], Й. Поврозняка [6]; про концертну діяльність перших польських гітаристів з'ясовано під час аналізу матеріалів Польського музичного словника [7] та періодичних джерел ХІХ ст.: німецькомовного журналу «Мнемозина» [5] і польської газети «Літературний щоденник» [4].

Матеріали та методи. Матеріалами дослідження стали видання творів і перші навчальні посібники для гітари, виявлені під час аналізу архівного фонду бібліотеки ЛНМА імені М. Лисенка та відділу рукописів ЛННБУ імені В. Стефаника. Методологічна база дослідження ґрунтується на поєднанні комплексу методів, до якого входять історіографічний, музикознавчий, біографічний та джерелознавчо-пошуковий за залучення сфрагістичного аналізу.

У музичному інструментарії України гітара належить до числа народних інструментів. Уважається, що вона стала популярною лише від початку ХХ ст., проте низка незаперечних фактів стверджує про вельми широкий ужиток гітари як достатньо близької до деяких українських народних інструментів від значно давніших часів. Окремі дослідники вказують на часткову близькість її конструкції та звучання до таких народних інструментів, як торбан (був поширений на українських землях від ХVІІІ ст.). Відомо, що на ньому музикували гетьман Війська Запорізького, голова козацької держави Іван Мазепа (1639–1709) та найвеличніший український поет Тарас Шевченко (1814–1861). Польський дослідник В. Поврозняк серед інструментів ХVІІІ ст. теж указує на близьку схожість гітари до кобзи: «подібний до гітари інструмент, що нагадує кобзу» [6, с. 48], а також український дослідник Ігор Шрамко відзначає, що вже в середині ХVІІІ ст. подвійні струни кобзи заміняли одинарними і їх кількість подібно до італійської п'ятиструнної гітари збільшили до шести» [3, с. 40].

Звуки на гітарі видобуваються щипком подушечок пальців, нігтів або за допомогою спеціальної пластини. Хоча звук цього інструменту не наділений великою силою, його колористичні властивості та багатство прийомів звуковидобування створюють можливість для виведення гітари в розряд концертних, здебільшого камерно-концертних інструментів. Цьому сприяє й чудове поєднання гітари з людським голосом або іншими струнними, деякими духовими, баяном, що зумовило її рівноправне застосування як акомпануючого та ансамблевого інструменту.

У ХVІІІ ст. в Україні з'явилися також і перші визначні гітаристи: Іван Хандошко з Полтавщини (1747–1804) та Гаврило Рачинський із Чернігівщини (1777–1804), що здобули славу не лише як віртуози-скрипалі і композитори, а й як виконавці творів на

гітарі. Вікторія Сидоренко вказує на важливий для львів'ян факт: Гаврило був сином Андрія Рачинського, вихідця з м. Великі Мости Львівської області, що здійснював активну концертну діяльність, зокрема «в Києві, Полтаві і Харкові виконував варіаційні цикли та оригінальні твори (у т. ч. фантазія «На березі Десни») для семиструнної гітари» [2, с. 34]. У XIX ст. виділяється український гітарист польського походження з Житомирщини Марек Соколовський (1818–1884), який у 1860–1870-х роках давав багато сольних концертів, а також у дуєті з фортепіано або голосом у Відні, Берліні, Парижі, Лондоні, Мілані. Його мистецтво виконавця-гітариста оцінювалось особливо високо: «У Німеччині його називали «великим артистом», у Франції «Паганіні гітари», в Англії «королем гітари» [2, с. 35].

У XIX ст. спостерігається особливе піднесення гітарного мистецтва. Для гітари як сольного або ансамблевого інструменту найвидатнішими європейськими композиторами створюється значний репертуар. Зокрема, Ф. Сор (1778–1839) створив десятки дивертисментів, варіаційних циклів, сонати, багателі, вальси, фантазії, переклади творів В.А. Моцарта; М. Джуліані (1781–1829) – 4 концерти для гітари з оркестром і понад 200 сольних та ансамблевих творів; виступав особисто в концертах як гітарист і для розвитку віртуозної техніки створив першу «Школу етюдів для гітари»; Н. Паганіні (1782–1840) – Шість сонат ор. 2 і Шість сонат ор. 3, *Cantabile* для скрипки і гітари, Концертне тріо для альту, віолончелі і гітари, багато квіртетів для скрипки, альту, віолончелі і гітари; видатний німецький композитор, творець першої національної романтичної опери К.М. Вебер (1786–1826) – Дивертисмент, 4 сонати, великий ряд варіаційних циклів, рондо, полонези, капричіо та ін.

У контексті розвитку гітарного мистецтва в Україні важливим центром поступово ставав і Львів. На початку XIX ст. супровід гітари здебільшого використовували в аматорському музикуванні в середовищі львівських аристократів та знатних містян. Щоправда, тут це відбувалося значно рідше, ніж на Заході, оскільки у Львові гітару заміняла скрипка, а в народному музикуванні – торбан і кобза. Ставлення до гітарного мистецтва в місті почало істотно змінюватися після того, як до Львова з гастрольними концертами завітали німецький гітарист Юліус Плессер (у 1824 р.) [5, с. 4] і французький Поль Андріє (1827) [5, с. 5], а дещо пізніше (1864 р.) й польський гітарист Станіслав Щепановський, що був одним із найвидатніших учнів неперевершеного гітариста-віртуоза всього XIX ст., іспанця Фердинанда Сора [8. Т. 2, с. 222]. Після Щепановського до Львова приїздили й інші видатні польські гітаристи: віртуоз Ян Бобрович (1805–1881), якого Ліст називав «Шопеном гітари» і який саме у Львові 1826 р. видав свої перші 14 п'єс для гітари; Марек Соколовський (1818–1884), що дорогою до Бердичева (1883) зупинявся у Львові з концертним виступом. Про нього писали, що він віртуозно виконував твори не лише на гітарі, а й на цитрі – улюбленому інструменті австрійського цесаря, що незабаром постане серед найпопулярніших інструментів у музичному навчанні львівської молоді.

Поряд із цими видатними музикантами Щепановського вважають у Польщі зачинателем професійного гітарного виконавства, мистецтво якого продовжилось у його наступниках – творчості Войцеха Бальчуна, Кшиштофа Кравчика, Яна Пенячака, Марєка Яцковського. Як виконавець Щепановський завжди підкреслював свою належність до учнів Сора. Його яскрава індивідуальність виконавця мала особливо важливий вплив на подальший розвиток у Львові педагогіки і музичного навчання за окремими спеціальностями гри на музичних інструментах. Якщо на початках навчання гри на гітарі

і виконавство мали виключно «домашній» характер, то лише згодом, аж у 30-х роках ХХ ст., здобуття професії гітариста поступово почало засновуватися на науково-методичному ґрунті і праці професійних педагогів та виконавців, більшість з яких походила з польського середовища.

Від другої половини ХІХ ст. австро-польська політична верхівка Львова не надавала свободи розвитку національного мистецтва її української частини та нехтувала наданням українцям таких самих прав і можливостей, як німцям і особливо полякам. Важливою подією стало створення 1893 р. «Союзу музичних товариств польських і руських», що, зокрема, взяв на себе обов'язок об'єднання зусиль поляків та українців, проведення концертів, музичних конкурсів та друкування нотної продукції. Хоча ця спілка проіснувала всього лише два роки, взаємодія польських та українських педагогів сприяла взаємному інтегруванню їхніх здобутків та вдосконаленню виконавства і методики навчання. 1919 р. була створена «Спілка музикантів-педагогів», у якій серед 127 музикантів не було жодного педагога-українця.

Певний вплив на розвиток гітарного виконавства мала й особливо популярна у Львові цитра – струнний щипковий інструмент із виконанням мелодії за допомогою плектора. Більшість із кращих гітаристів, з виконавством яких мали можливість знайомитися львів'яни, однаково віртуозно володіли й цитрою. У низці музичних шкіл Львова, що в переважаючій більшості були однопрофільними, виділяється ціла мережа шкіл для цитристів: це школи гри на цитрі Іди Гуні, що діяла в 1895–1926 рр., Яна Вигнанського (у 1895–1916 рр.), Едварда Каліновського (у 1896–1899 рр.), Ігнація Шахта (у 1898–1901 рр.), в яких навчалося в середньому по 30 учнів і, нерідко об'єднуючи зусилля кращих учнів, проводилися концерти оркестру цитристів.

У цій ситуації важливою стає поява у Львові Михайла Вербицького (1815–1870) – видатного українського композитора, хорового диригента, актора та автора музики Гімну України «Ще не вмерла Україна», якого вважають одним із перших професійних композиторів Галичини. Саме йому належить найбільший внесок у становлення в місті гітарної освіти. Вербицький викладав гру на гітарі, аналізував і записував правила гри і намагався створити український репертуар для неї. Так виникла його збірка «*Guitarre № 16*» із 32-х п'єс (14 для гітари, серед яких переважно танцювальні номери – козачки, польки, вальси, галопи, ін. та один віртуозний твір і 18 для співу із супроводом), до якої робив гітарні транскрипції творів західних композиторів, писав пісні в супроводі гітари на теми галицьких народних пісень і власних мелодій. В. Сидоренко відзначає, що їх загальна складність «...чітко підкреслює високий рівень М. Вербицького у володінні інструментом та композиторською технікою» [2, с. 35]. Спеціально для гітари Вербицький створив посібник «Поученіє хітари», в якому зафіксував короткі правила навчання гри для початківців. Ця праця вважається першою створеною в Україні для гітари. Її ескіз, а також збірка «*Guitarre № 16*» зберігаються у Львові в Відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника.

Пам'яток про творчість українських композиторів ХІХ ст. у Львові залишилося небагато, проте кожна з них є неоціненної педагогічної і виконавської вартості. Окрім примірників М. Вербицького, у фондах ЛННБУ імені В. Стефаника зберігається кілька артефактів українського композитора з Буковини Сидіра Воробкевича (1836–1903). Для гітари це збірка «15 пісень для голосу з гітарою», «Вальс» і п'єса «Моя вечірня зірка». Разом зі спадком М. Вербицького твори Воробкевича є неоціненними свідченнями львівського гітарного мистецтва тієї епохи.

Відомостей про наявність класу гри на гітарі в консерваторії Галицького музичного товариства віднайти не вдалося. Проте під час аналізу нотного фонду архіву бібліотеки Львівської національної музичної академії імені М. Лисенка було віднайдено декілька вельми важливих у сенсі дослідження становлення гітарного мистецтва Львова примірників. У ході роботи було виявлено декілька екземплярів музичних творів для гітари і навіть один примірник навчального посібника. У результаті проведення сфрагістичного аналізу можна зробити припущення, що ці екземпляри належали Галицькому музичному товариству ще до 1919 р., адже саме тоді товариство змінило штамп «*Galicischer Music Ferein*» (який зустрічаємо на цих виданнях) на «*Polskie Towarzystwo muzyczne*».

Це такі видання:

Окремі ліричні композиції для голосу в супроводі гітари (партію якої нерідко писав відомий гітарист Маттео Каркассі) або фортепіано дуже популярної у Львові в 1850–1860-х роках¹ молододі французької композиторки Луїзи П'юже (m-lle Loisa Puget, 1810–1889). Відомостей про неї існує обмаль. Відомо лише, що вона навчалась у тій самій школі, що й Жорж Санд, де її вчителем композиції був Адольф Адам, а автором слів до пісень – її чоловік Гюстав Лемуан. Усього П'юже створила понад 300 пісень [7], кілька десятків з яких зберігаються в архіві бібліотеки ЛНМА і тепер залишаються невідомими і невиконуваними. Усі її твори у Львові розповсюджував знаний книгар Карл Вільд (працював у Львові від 1832 до кінця 1860-х років). Видані в Парижі та Брюсселі одним із кращих європейських видавців Б. Шоттом, ці видання вражають видавничою якістю, зручністю прочитання музичного тексту і мистецьким оформленням обкладинок, на яких розміщено літографовані гравюри із сюжетами її ліричних пісень.

Блискучі варіації К. Виговського (*Variations brillantes sur un thème original pour les Guitare scul's. Composés par Charles de Wyhowski*), видані у Львові друкарем П. Піллером.

Попуррі для гітари оп. 17 Теодозії Папари (*Potpourri pour la Guitare mademoiselle Theidosie de Papara. Polonaise née en 1797 en Galicie autrichienner. Auteur des Ourrages et Compositions musicales*).

Великий Полонез М. Джуліані (*Grande Concerte pour la Guitare avec Accompagnement de 1 et 2 Violon, Alto et Basse composi par Mauro Guiliani op. 30*) з автографом Яна Кохановського 1853 р.

Твори для шестиструнної гітари А. Немеровського (*Original Compositionen 6 saittige Guitarre von A. Nemerowski*) у шістьох зошитах: 1-й зошит: Перша концертна сюїта, Експромт у формі мазурки, Елегія, «Замріяність», Серенада і Ноктюрн. 2-й зошит: Друга концертна сюїта, Прелюдія, Капричіо, Думка, Гавот і Молитва. 3-й: Бурлеска, Етюд, Балада, Казка, Іспанська серенада і Канцонета. 4-й: Балетна сцена, Скерцо, Марш, Маленька фантазія, Легенда і Вальс. 5-й: Український гопак, Маленька пісня, Сільське скерцо, Танок гномів, Ескіз, Пастораль і Героїчна мазурка. 6-й: Експромт, Меланхолійна мазурка, Новелетта, Менует і Вальс.

Школа гри А. Немеровського (*Schule der Tonleitern Arpeggien und Accorde allen Dur und Moll – Tonarten. 6 saittige Guitarre A. Nemerowski*) з автографом Е. Бобрецького.

Хоча у львівських середніх та вищих музичних школах постійно збільшувалася кількість спеціальностей, усе ж провідними завжди залишалися фортепіано, скрипка і спів.

¹ Саме у цих роках її твори розповсюджував у Львові книгар К. Вільд. На це вказують штампи на нотах його книгарні «*Librarie et Magasin de Musique de Charles Wild a Leopold*» і помітки в одній із двох збережених інвентарних книг бібліотеки ГМТ.

Навіть у консерваторії Польського музичного товариства, де значно більша увага приділялася розбудові факультету струнних інструментів і були розроблені навчальні плани гри на альті, віолончелі, контрабасі та окремо виділеного камерного класу, гітара все ще навіть не згадувалася. Клас гітари було включено до навчальної програми музичної школи лише після закінчення Другої світової війни, а від 1958 р. – до Львівської державної консерваторії.

Висновки. Запропонований аналіз поступової, упродовж усього XIX ст. розбудови гітарного мистецтва Львова та виявлення існуючих тоді нотних і навчальних матеріалів дають підстави стверджувати створення бази для подальшого утворення відділу гри на гітарі та масиву творів і навчальної літератури наступних українських авторів.

Література

1. Коваленко А. Витоки гітарного мистецтва на території України та їх вплив на становлення вітчизняної гітарної освіти. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2019. Вип. 3 С. 85–90.
2. Сидоренко В.Л. Гітарна традиція Львова як складова академічного народно-інструментального мистецтва України : дис. ... канд. мист. : 17.00.03. Львів, 2009. 231 с.
3. Шрамко І. Козацька гітара. *Соціалістична культура*. 1977. Вип. 4(652). С. 40–41.
4. *Dziennik literacki*. Lwów, 1864. Nr. 51. S. 4.
5. *Mnemosyne: Galicische Abendblatt für gebildete Leser*. Lemberg, 1824. Nr. 4. S. 3–7 ; 1827. Nr 9. S. 4–7.
6. Powroźniak J. *Gitara od A do Z*. Kraków, 1966. 464 s.
7. Puget Loïsa. URL: <https://archive.org/search?query; subject: Puget Loïsa creator>.
8. *Słownik muzyków polskich*. Tom pierwszy: A–Ł. PWM, 1964. 348 s. Tom II: M–Z. PWM, 1965. 320 s.

